

Hva er en TV-gudstjeneste?

Om TV-gudstjenesten som gudstjeneste og fjernsynsprogram, og seeren som deltaker og betrakter

Hans-Olav Hodøl

Universitetslektor ved Universitetet i Agder, Norge
hans-olav.hodol@uia.no

Egil Sæbø

Høgskolelektor, NLA Mediehøgskolen Gimlekollen, Norge
egil.sabo@nla.no

Artikkelen reflekterer over hva en TV-gudstjeneste er (NRK) i forhold til hva kirken (DNK) sier om gudstjenesten. Basert på eksisterende forskning og analyse av TV-gudstjenestene på NRK i 2015, viser studien at en TV-gudstjeneste kan formidle det meste av innholdet i en typisk gudstjeneste i DNK. Det er i stor grad bilderegien som avgjør om sendingen er en gudstjeneste eller viser en gudstjeneste.

Nøkkelord: TV-gudstjeneste, deltakelse, trosformidling, mediering, bilderegi

Innledning

Søndag 6. november 2011 ble beboerne på Horg sykehjem i Melhus kommune dypt skuffet etter at den ukentlige gudstjenesten fra den lokale kirken uteble på TV-skjermen¹. Den nye soknepresten i Horg og Flå, Åshild Brenne, hadde sagt nei til å videreføre en over 30 år gammel tradisjon med TV-overføring fra Horg kirke og til dagligstuen på alders- og sykehjemmet 200 meter unna. Brennes begrunnelse var at en gudstjeneste handler om å være til stede innenfor trygge rammer uten kameraer til stede. Således strider det å overføre gudstjenester på tv med hennes syn på hva en gudstjeneste skal være².

”Jeg skal formidle et nærvær og en tilstedeværelse. Jeg er opptatt av dynamikken mellom menighet og prest, av menighetens deltakelse i gudstjenesten og av de

indre bildene som skapes i dette rommet. Ingen ting av dette kommer til sin rett på TV”, sier Brenne³. Konflikten i Melhus endte med at soknepresten etter noen ukers tautrekking trakk seg fra stillingen som menighetsprest i Horg, og TV-overføringene til alders- og sykehjemmet kunne fortsette⁴.

Saken illustrerer både at det finnes forskjellige syn på hva en gudstjeneste skal være, så vel som at seere har forventninger om et utbytte fra en TV-overført gudstjeneste, selv om opplevelsen og utbyttet rimeligvis vil være annerledes enn det er ved fysisk tilstedeværelse i kirken.

Vi kommer ikke til å se nærmere på TV-gudstjenestene i Horg, men saken retter fokus mot spørsmål som er relevante for problemstillingen vi har som mål å finne svar på. Har Brenne rett i ingen ting av det sentrale i en gudstjeneste kan for-

midles via fjernsyn? Fra et seerperspektiv handler det om å kunne engasjere seg i større eller mindre grad i det som formidles gjennom TV-apparatet. Inviterer TV-gudstjenesten til *observasjon* eller *deltakelse*? Viser programmet en gudstjeneste, eller er det en gudstjeneste? Disse spørsmålene trekker opp rammen, ytterpunktene om man vil, som vi mener det er relevant å forholde seg til i studien.

Med flertallet av nordmenn tilknyttet Den norske kirke, og med NRK som eneste norske, riksdekkende kringkaster som overfører TV-gudstjenester på relativt jevnlig basis, faller det naturlig at vi utfører vår studie med et blikk på TV-gudstjenestene i NRK. Som lisensfinansiert allmennkringkaster har NRK et særlig ansvar som kulturbærer. Dette kom bl.a. til uttrykk i stortingsmelding 38 våren 2015 der det står at "NRKs tilbud skal spegle Noregs religiøse arv og mangfold av livs-syn og religion i det norske samfunnet"⁵. Dermed stadfester meldingen fra Stortinget en tradisjon som går 90 år tilbake i tid, faktisk tilbake til før NRK ble opprettet⁶. I radio er det gudstjenesteoverføring hver søndag, mens TV-gudstjenestene stort sett knyttes opp mot kirkelige høytidsdager eller spesielle merkedager. I flg. Medietilsynets allmennkringkastings-rapporter overførte NRK i 2013 66 radiogudstjenester og elleve TV-gudstjenester⁷ og i 2014 56 timer radiogudstjenester og 14 timer TV-gudstjenester⁸. Til sammenligning kan nevnes at Sveriges Television sender TV-gudstjeneste hver søndag hele året⁹.

TV-gudstjenesten har som et tradisjonelt program på NRK sannsynligvis bidratt til å prege bildet hos det norske folk av gudstjenesten i Den norske kirke. Det er på tide å se nærmere på hva TV-gudstjenesten egentlig er. I arbeidet med denne artikkelen har vi sett på alle TV-

sendte gudstjenester på NRK i 2015 i den hensikt å reflektere rundt hva som kjen- netegner TV-overførte gudstjenester og deltakelse i slike, i forhold til vanlige gudstjenester og deltakelse på slike. Er det i det hele tatt mulig å formidle gudstjenestens innhold gjennom TV-ruta, eller har den tidligere soknepresten i Horg og Flå rett i at dynamikken mellom menighet og prest er så viktig for en gudstjeneste at den forutsetter at alle de involverte befinner seg i samme fysiske rom¹⁰.

Valg av metode

For å besvare problemstillingen velger vi en tekstanalytisk tilnærming der vi studerer de TV-sendte gudstjenestene på NRK i 2015 og bruker disse som utgangspunkt for religionsvitenskapelig og mediefaglig refleksjon.

Før vi kan gå nærmere inn i hva en TV-gudstjeneste er, kreves det at vi ser nærmere på tre sentrale forhold.

For det første må vi spørre Den norske kirke, som er budskapetets egentlige avsender i vår studie, om hva den sier om gudstjenesten, og hva den er ment å være. Saken fra Horg viser at det ikke er noe entydig svar på dette, men at det henger sammen med syn og tradisjon. For eksempel er det store forskjeller mellom høykirkelige og lavkirkelige miljøer i hvor stor del av gudstjenesten som settes av til forvaltning av sakramentene versus det talte ordets forkynnelse. Etter at den norske kirke iverksatte gudstjenestereformen i 2011 har også det lokale menighetsråd større innflytelse på utformingen av gudstjenestene enn før. Det innebærer større forskjeller fra menighet til menighet, og færre føringer fra sentralt hold i kirken om hva gudstjenestene faktisk skal inneholde og hvordan betoningen mellom de ulike leddene i gudstjenestene skal være.

For det andre må vi spørre hva som skjer når en faktisk hendelse blir formidlet gjennom TV-mediet? Hva skiller en mediert gudstjeneste fra en ordinær gudstjeneste?

For det tredje må vi spørre hva den TV-overførte gudstjenesten kan bety for TV-seerne sammenlignet med hva en gudstjeneste betyr for de som er til stede i kirken. I tillegg til det som kirken hevder er gudstjenestens vesen og formål, kommer hva brukerne forventer, og har, av utbytte. Vi har ikke selv gjennomført noen studie blant gudstjenestebrukere, verken blant de som møter fram i kirken eller blant de som ser gudstjenester på fjernsynet, men vil legge allerede gjennomførte undersøkelser til grunn.

Det må nevnes at NRKs TV-sendte gudstjenester i det alt vesentlige er knyttet opp mot kirkelige merkedager, mens de brukerstudiene som vi viser til dekker et bredere gudstjenestetilbud. Vi har imidlertid ikke vurdert dette som særlig problematisk fordi gudstjenestene i sin form ikke er veldig forskjellige, selv om innholdet i tale og sang preges av den aktuelle dagens budskap.

Hva er en gudstjeneste?

”Gudstjenesten er det viktigste møtestedet for kristne. Den er stedet der de kristne blir synlig som en menighet; et fellesskap av mennesker som deler troen på Gud, og Jesu Kristi oppstandelse. Den er et sted der mennesker møter hverandre, og sammen trer frem for Gud”¹¹. Slik innledes informasjonen om gudstjenesten på nettstedet til Den norske kirke.

I nettstedets forklaring til liturgien holdes *Ordet* og *Nattverden* fram som den kristne gudstjenestens ”to grunnleggende hoveddeler”, og begrepene *samling* og *sendelse* brukes om funksjoner som gudstjenestens struktur skal ivareta over-

for menigheten i forhold til de to hoveddelene¹².

I kirkens egen gudstjenestebok løftes den misjonerende dimensjonen fram, og at gudstjenesten skal være en arena for gudserfaringer. Den fremholder også det at gudstjenesten skal være for alle, og at alle menigheter utfordres til å tenke igjennom hvordan man f.eks. møter behovene til de som har vanskelig for å komme seg til kirken (jfr. kravet om universell utforming som følge av diskrimineringsloven).

Kirken synes å ha en noe romslig definisjon på hva en gudstjeneste er ment å være ut fra en tanke om at gudstjenestene skal være for alle, og at mennesker er forskjellige med forskjellige behov. Merete Thomassen holder fram at temafeltene kontekstualisering, erfaringsnærhet, gjenkjennelighet, språk og kjønn nå ligger inne som en del av kjerneverdiene og visjonene for gudstjenestelivet i Den norske kirke¹³.

Jørund Håkedal har studert utviklingen av liturgien i den norske kirke gjennom hele det forrige århundre, og peker på at betydningen av prekenen har gått ned til fordel for menighetens deltakelse. Dette startet med den liturgiske bevegelsen på 1900-tallet som innebar en dreining bort fra den individuelle fromhet, og til å se på gudstjenesten som noe en gjør aktivt i fellesskap¹⁴. Denne utviklingen har foreløpig kulminert i forbindelse med gudstjenestereformen i 2011 der betydningen av fellesskapet vektlegges, og gudstjenesten ses på som en møteplass der Gud møter mennesket og mennesket svarer med takksigelse¹⁵.

Også MF-professor Harald Hegstad er opptatt av at en gudstjeneste er noe mer enn bestemte handlinger utført av enkeltpersoner, men noe man gjør i fellesskap, og trekker bl.a. frem vekselsang, veksleslesning, og fysiske handlinger som at

menigheten reiser seg, kneler, og strekker ut hendene. Dette er deltakelse som han mener har en reell betydning for gudstjenesten¹⁶. Hegstad mener at til forskjell fra forestillingen så forutsetter gudstjenesten at den inngår i et fellesskap som eksisterer forut, og som fortsetter etterpå. Han mener videre at en gudstjenestefeiring som reduserer menigheten til tilskuere er dypt problematisk, men understreker også at deltakelse kan ta mange former, f.eks. lytte oppmerksomt, be med i bønnene osv.

Men selv om Hegstad poengterer forskjellene mellom en gudstjeneste og en forestilling så er det også åpenbare likheter. Kari Veiteberg har tatt for seg likhetene mellom en gudstjeneste og en teaterforestilling. Hun poengterer at "Liturgen er i spel, anten ho vil eller ikkje, og anten ho trur på det ho gjer eller ikkje"¹⁷. Hun viser til at også i moderne teater åpnes det opp for samhandling med publikum, mens gudstjenesten kan ses på som et "titteskåpsteater der publikum sitt passive og ser på det som skjer der framme". Veiteberg fremholder at parallellen til teater gjør det mulig å tenke på gudstjenesten som noe mer enn bare det regisserte som skjer innenfor rammen av en time. I teatervitenskapen er selve gjennomføringen bare det femte av totalt syv stadier i "the whole performance sequence"¹⁸.

Den norske kirke holder fram både *forestillingen* og *deltakelsen* i sin forklaring til liturgien: "Som rite er gudstjenesten beslektet med lek eller dans eller drama/skuespill. De som er til stede, har sine oppgaver eller roller, og alt som skjer har sin orden, sin lovmessighet. Slik som i leken eller i skuespillet blir det i gudstjenesten også skapt en egen slags virkelighet innenfor det liturgiske rom"¹⁹.

Uansett om man ser på en gudstjeneste som en forestilling eller en samhandling, så er det vanskelig å komme bort fra at

det fysiske og synlige fellesskapet tillegges en sentral betydning i gudstjenesten. Thomassen holder fram at den liturgiske teologien forutsetter at gudstjenesten er et møtepunkt mellom to kollektive subjekter, den treénige Gud og menigheten, og at erfaringene med gudstjenesten derfor må speile kollektivet²⁰.

På den annen side har Den norske kirke stått i en reformatorisk kirketradisjon som har tonet ned det fysiske ved at det talte ordet har fått dominere over nattverden i prioriteringen mellom gudstjenestens to grunnleggende hoveddeler. Dermed kan man si at det til en viss grad har skjedd en abstrahering av gudstjenestens innhold, noe liturgien fortsatt kommuniserer, til tross for at nattverden har sin selvfølgelige plass der, og til tross for at nyere reformer har økt vekt på deltakelse.

En videre åpning for en abstrakt tilnærming til gudstjenesten ligger i at den enkelte menighet kan sies å representere hele den universelle kirke. Thomassen sier om menigheten som et VI: "Dette vi-et representerer igjen alle som ikke er fysisk tilstede, både lokalt og universelt. Vi-et representerer Guds menighet i himmelen og på jorden. Det er alt i alt ganske uensartede subjekter som opptrer i gudstjenesten."²¹

I vår studie finner vi det relevant å forholde oss til religionsforskeren Ninian Smart's rammeverk (schema) for analyse av religioner²² der religionene deles inn i sju dimensjoner²³: Læredimensjonen, fortellingsdimensjonen, den etiske dimensjonen, den rituelle dimensjonen, opplevelsesdimensjonen, den sosiale dimensjonen, og den materielle/estetiske dimensjonen. Disse dimensjonene vil alltid være forbundet med hverandre på en eller annen måte²⁴ og ulike tradisjoner vil vektlegge dem forskjellig.

Flere av dimensjonene har benevnelser som i stor grad forteller direkte hva de handler om. Læredimensjonen omhandler det vi i vår sammenheng gjerne kaller dogmatikk, mens bibelhistoriene hører inn under fortellingsdimensjonen. Om vi kaller innholdet i Bibelen for historisk, poetisk eller profetisk har det samlet sett gitt oss innhold til den etiske dimensjonen, og videre til den rituelle dimensjonen der ulike aspekter fra alle disse dimensjonene kommer konkret til uttrykk i den troendes liv.

Den materielle/estetiske dimensjonen omhandler det som finnes av konkrete uttrykk for religionen, som for eksempel kirkebygg, utsmykninger og gjenstander forbundet med riter.

Opplevelsesdimensjonen og den sosiale dimensjonen har benevnelser på norsk som krever at disse dimensjonene i større grad må forklares enn de andre. Smarts navn på opplevelsesdimensjonen er egentlig ”erfarings og følelsesdimensjonen”²⁵, og det verd å merke seg at den ikke handler om alminnelige opplevelser knyttet til religionsutøvelsen, men om åndelige opplevelser, teistiske så vel som ikke-teistiske. I vår sammenheng vil den kunne handle om det å henvende seg til, og møte Gud, ved bruk av ord, blant annet gjennom rituelle framsigelser, salmesang og bønn. Hos Smart hører for øvrig også kontemplasjon og mystikk uten et direkte møte med, eller søken etter, noe guddommelig inn under denne dimensjonen²⁶.

Den sosiale dimensjonen, som Smart et sted kaller den ”organisasjonsmessige og sosiale komponenten”²⁷, handler i stor grad om strukturell oppbygging, om religionens plass i samfunnet, om samspillet mellom religion og samfunn, og hvordan de to former hverandre og kommer til uttrykk hos hverandre. Som en del av dette ser Smart på hvordan visse struktu-

rer finnes både innenfor religiøse og samfunnsmessige systemer, for eksempel i måten ting organiseres på og posisjoner fordeles. Når han drøfter den sosiale dimensjonen snakker han bare unntaksvis om det sosiale innenfor et religiøst samfunn eller direkte relatert til religionsutøvelsen. Det som handler om sosialt samvær, åndelig fellesskap og kollektivitet i gudstjenesten faller dermed inn under de andre dimensjonene og må drøftes i forhold til disse. Det hierarkiske forholdet mellom menigheten og de geistlige hører inn under den sosiale dimensjonen. Det samme gjør kirkens diakonale arbeid.

Alle dimensjonene i Smarts fortellingsmodell ser ut til å ha relevans i forhold til gudstjenestelivet i Den norske kirke, og kan være verd å forholde seg til når vi skal forsøke å definere hva en TV-gudstjeneste er.

Mediering og transmisjon av hendelser

Når en hendelse overføres via tv vil den endre karakter. Noen sider ved den er umulig å formidle gjennom fjernsynet, og andre sider svekkes. Samtidig gir TV-mediet muligheter til å styrke særtrekk ved hendelsen, og til sist kan fjernsynet også by på sider av hendelsen som ikke ville blitt noen til del uten gjennom kameraer og mikrofoner. Rammen for å oppleve hendelsen er en helt annen enn når man er fysisk til stede.

Innenfor begivenheter som f.eks. sport kan det argumenteres for at TV-opplevelsen kan gi et rikere utbytte enn ved fysisk tilstedeværelse p.g.a. muligheten for å se hendelsen fra flere vinkler, nærbilder, repetisjoner, utfyllende kommentarer osv.²⁸ Og allerede på 1950-tallet oppdaget Lang og Lang at de som var fysisk tilstede i gatene og så på da general Douglas MacArthur kom hjem fra Korea følte de fikk et dårligere utbytte av hendelsen

sammenlignet med de som hadde sett den på fjernsyn²⁹. Samtidig har vi de som foretrekker å være på tribunen under en fotballkamp framfor å se den på TV. Og det er sannsynligvis få som vil påstå at en symfonikonsert oppleves bedre hjemme foran TV-apparatet enn i konsertsalen. Det kan henge sammen med opplevelsen av lyd kvalitet, samtidig som tilstedeværelse i konsertsalen er en sosial hendelse som både stadfester sider ved egen identitet, og gjerne sosiale posisjon, og for øvrig medfører et brudd med hverdagsrutinene.

Når vi skal finne svar på hva en TV-gudstjeneste er, kan det derfor være hensiktsmessig å se både på hva som kjenner seg selv medieringen, og videre på hva både den ordinære gudstjenesten og TV-gudstjenesten betyr for brukerne. Det brukerne verdsetter med de to gudstjenesteformatene vil være med på å tydeliggjøre særtrekkene disse formatene har. Det er dermed naturlig å anta at en TV-overføring av en gudstjeneste vil kunne gjøre opplevelsen av den bedre på noen måter, og dårligere på andre måter.

Mediering av gudstjenesten

En TV-gudstjeneste kan sies å være satt sammen av en lydstrøm og en bildestrøm. Ingen av disse informasjonsstrømmene kan fullt ut erstatte de hørsels- og synsinntrykkene som man ville fått ved å møte fram på gudstjenesten. For øvrig vil hver enkelt som møter fram til en gudstjeneste objektivt sett motta hørsels- og synsinntrykk som er forskjellige fra alle andres. Hovedårsakene til dette ligger i selve plasseringen den enkelte har i rommet og i forsamlingen, i tillegg til hvordan hver enkelt behandler de lyd- og synsinntrykkene som man mottar.

Vi skal ikke gå nærmere inn på fysiske og psykiske forutsetninger for hvordan en gudstjeneste oppleves ved hjelp av syn og

hørsel. Vårt fokus skal være på hva som skjer under medieringen. Det som da er relevant å ta med videre for vår problemstilling er det som gjelder plassering av mikrofoner og kameraer, og hvordan registrert lyd og bilde blir behandlet, altså redigert.

Vi må kunne gå ut fra at lydteknikerne plasserer ut mikrofoner på en slik måte at TV-seerne har mulighet til å ta imot et lyduttrykk³⁰ som i stor grad svarer til det generelle lyduttrykket i kirkerommet, samtidig som at de sørger for at tale og musikk blir formidlet på best mulig måte til seerne. Vi bør derfor kunne legge til grunn at gudstjenestens lyduttrykk overføres til TV-apparatene uten noen videre form for redigering.

Personlig mottak av lyd er langt mindre plasserings- og retningsavhengig enn mottak av synsinntrykk. Slik sansene er innrettet har vi mindre mulighet til å redigere vårt mottak av lyd enn vårt mottak av bilder. Mens vi kan snakke om et gjennomsnittlig lyduttrykk i kirken, kan vi ikke på noen måte snakke om et gjennomsnittlig bildeuttrykk. Personlig plassering i kirkerommet, kroppshøyde, og ikke minst hver enkelt persons styring av blikket gjør at den enkelte kjører sin egen bilderegi. Ved TV-mediering av gudstjenesten overtar produsenten styringen av bilderegien. Dermed bestemmer produsenten hva TV-seeren skal rette blikket mot, og hvilke synsinntrykk lyduttrykket skal tolkes i sammenheng med. Samtidig vil selvsagt bildene påvirke tolkningen av lyduttrykket. Alt dette kan hjelpe TV-seeren i sin konsentrasjon, men det kan også skape tvungen distraksjon. Dette impliserer at vi i analysen av TV-gudstjenestene bør legge særlig vekt på bilderegien og dens betydning i arbeidet med vår problemstilling. Ser vi bort fra dette med fysisk tilstedeværelse eller ikke, vil det sannsynligvis være

TV-mediets rolle som visuell dirigent som skiller TV-gudstjenesten mest fra den ordinære gudstjenesten for brukeren.

Hva betyr gudstjenesten for brukerne?

For å forsøke å være mest mulig i takt med brukerne av gudstjenestene, valgte Agder og Telemark bispedømme å gjennomføre en undersøkelse i 14 av bispedømmets menigheter vinteren 2013/14³¹ der gudstjenestedeltakere ble stilt to spørsmål som hver var utstyrt med et sett av ferdig definerte svarkategorier:

1. Hva gjør at du går på gudstjenestene?
2. Hva er til hinder for at du går på gudstjenestene?

Hovedkonklusjonen fra undersøkelsen er at gudstjenesten styrker troen, og at gudstjenestedeltakerne har forventninger om at "Gud vil møte meg"³². Utsagnet "gudstjenesten gir meg høytid og rom for ettertanke" er videre et hyppig svaralternativ blant alle med unntak av de under 19 år. Det er interessant å merke seg at de som går sjelden i kirken faktisk rangerer dette litt høyere enn dem som går ofte i kirken.

Relativt mange oppgir at "gudstjenesten er relevant for livet mitt" som en viktig grunn til å oppsøke kirken søndag formiddag. Blant dem som går sjelden i kirken, synes gudstjenestens relevans til livet imidlertid å bli opplevd som lav. For alle aldersgrupper med unntak av de yngste, kommer svaralternativet "jeg blir spurt om å gjøre noe" ganske langt nede som en årsak til deltakelse i gudstjenesten. Tilsvarende kommer utsagnet "Jeg blir aldri spurt om å gjøre noe" ganske langt opp som årsak til at folk ikke kommer på gudstjenestene.

Tove Rustan Skaar har også gjort en undersøkelse blant studenter ved Høg-

skolen i Staffeldsgate (skolen fusjonerte med NLA Høgskolen i 2013). Dette er studenter som studerer musikk eller menighetsrelaterte fag på en livssynsbasert høgskole og man kunne da forvente at de hadde et gjennomtenkt forhold til sin gudstjenestedeltakelse. Skaar sine respondenter fremholder at en viktig grunn for å delta på gudstjeneste er tilhørighet³³. De sier at det er en naturlig del av det å være en kristen, men synes likevel det er vanskelig å få dekket behovet for tilhørighet gjennom gudstjenestedeltakelsen. Respondentene mener at det er forkynnelsen som er det viktigste i gudstjenesten, og mener denne må være forståelig, engasjerende, utfordrende, livsnær og relevant. De sier videre at en gudstjeneste i kirken gir en opplevelse av høytid og hellighet, men at de søker troshjelp for hverdagen mer enn høytid for søndagen. Mange av respondentene velger derfor heller å gå på samlinger i mer lavkirkelige miljøer som f.eks. Storsalen³⁴ der forkynnelsen har en relativt sett større plass i forhold til forvaltning av sakramentene og rituelle handlinger. Ut fra Ninian Smarts modell kan dette forklares med en prioritering av læredimensjonen, fortellingsdimensjonen, opplevelsesdimensjonen og den etiske dimensjonen framfor den rituelle dimensjonen.

Går vi over til TV-gudstjenesten, undersøkte Gary Gaddy og David Pritchard allerede på 1980-tallet hvordan religiøs TV-titting kan påvirke frekvensen av hvor ofte folk oppsøker en gudstjeneste, og finner støtte for sin hypotese om at den funksjonelle likheten er så stor – i alle fall for protestanter – at å se en gudstjeneste på tv i rimelig grad kan sies å være en erstatning for det å gå i kirken³⁵. Undersøkelsen viser at det samme ikke er tilfelle for katolikker, noe Gaddy og Prit-

chard forklarer med at sakramentene tillegges mer vekt innen katolisismen og at det derfor er viktigere for katolikker enn for protestanter å delta i nattverden. "Alterets sakrament (eukaristien) er det sentrale i det katolske gudstjenesteliv"³⁶. I tillegg har katolikkene det såkalte messeofferet som et sentralt aspekt ved messen ved at de som tar del i den, gjennom deltakelsen forener sine egne ufullkomne ofre og gaver med Kristi fullkomne offer som løftes av presten opp som et fullkomment offer til Gud³⁷.

En lignende undersøkelse gjort blant svenske seere av TV-gudstjenester støtter opp om Gaddy og Pritchards funn ved at det bare er 1/3 av de som regelmessig ser TV-gudstjenester som oppgir at de ville fått et bedre utbytte ved å være fysisk tilstede i kirken³⁸. Men interessant nok så forteller respondentene at selv om de er fornøyd med utbyttet av TV-gudstjenester totalt sett, så er opplevelsene ulike. For å kjenne følelsen av høytid, kjenne fellesskap med andre, og erfare Gud, så er det bedre å være tilstede i kirken enn bare å se gudstjenesten på TV³⁹. Pettersson mener derfor at det generelt sett ikke er riktig å se på de to formene for gudstjenester som "funksjonelt like", fordi de møter ulike behov hos gudstjenestedeltakeren. Likevel mener han at Gaddy og Pritchards hypotese kan være riktig for de seere som skulle ønsket å gå i kirken, men som av ulike praktiske grunner har vanskelig for å få dette til.

Lena Skattum skriver om livssynsprogram i radioallmenningkastingen, at måldokumentet for radiogudstjenesten i NRK P1 inneholder et punkt om opplevelse, gjenkjennelse, inkludering og læring. "Radiolytteren skal kunne føle seg like inkludert i gudstjenesten som de som er fysisk til stede i kirken." Hun følger dette opp med å intervjuer Helge Helgheim,

ansvarlig for radiogudstjenestene, som sier at gudstjenesten skal være noe som er felles for hele Norge samtidig. Den skal gå i den vante kirketida, og skape en slags radiomenighet. Han opplyser også at det er menighetene som regisserer gudstjenestene selv og at prekenene ikke blir gjenomlest av NRK på forhånd⁴⁰. I forhold til TV-gudstjenestene får vi vite fra Ove Gundersen i NRK at det ikke er formulert noe detaljert måldokument utfra en begrunnelse av at gudstjenestene ikke regnes som journalistiske program, men kun som en overføring der NRK ikke blander seg inn i selve innholdet. Det er derfor NRKs målplakat slik den er nedfelt i §14i av NRKs vedtekter som gjelder, der det står at "NRK skal gjenspeile Norges religiøse arv og mangfold av livssyn og religion i det norske samfunnet"⁴¹.

Hva ved gudstjenesten kan oppleves gjennom TV?

Mens Den norske kirke har en åndelig motivasjon for gudstjenesten, har NRK kulturpolitiske målsettinger for TV-gudstjenesten. Samtidig vet vi at NRK ikke ønsker å blande seg inn i selve innholdet. Dette siste skulle bety at vi kan konsentrere oss om selve medieringen når vi skal se nærmere på hva ved gudstjenesten som kan oppleves gjennom TV.

Gudstjenesten kan defineres som en hendelse der religionsutøvelse står i sentrum, og vi finner det altså tjenlig å relatere TV-gudstjenesten til Ninian Smarts syv religionsdimensjoner. Hvilke av dimensjonene finner vi i den medierte gudstjenesten, og på hvilke måter kommer de til uttrykk?

En skjematisk måte å besvare spørsmålet på, er å relatere dimensjonene til henholdsvis lydsiden og bildesiden i sendingen. Det faktum at radiogudstjenesten har stått på NRKs sendeplan i over 90 år

og har hatt ”en stor og trofast lytterskare”⁴², kan vi ta som et tegn på at mye av det en gudstjeneste representerer blir formidlet videre under slik mediering. I tillegg til lyd tilbyr TV-gudstjenesten bilder fra hendelsen, og det er derfor ikke mindre interessant å relatere de religiøse dimensjonene til hver modalitet for seg. Hva er det bildesiden kan formidle som ikke allerede finnes på lydsiden, og hva kan forskjellene mellom en radiogudstjeneste og en TV-gudstjeneste fortelle oss i forsøket på å definere hva en TV-gudstjeneste er?

Ut fra dette velger vi å se nærmere på lydsiden av TV-gudstjenesten først. Her er det tale, sang og musikk som dominerer. Det talte ordet er sentralt i læredimensjonen, fortellingsdimensjonen, den etiske dimensjonen, den rituelle dimensjonen, og opplevelsesdimensjonen. Sangtekster med forskjellig innhold gjør at også sang kan høre inn under disse dimensjonene. I tillegg vil den materielle/estetiske dimensjonen kunne sies å være representert i musikken, selv om Smart finner det vanskelig å karakterisere musikken og vite hvordan en skal forholde seg til den som fenomen, selv om den utgjør en vital del av det fenomenet vi kaller religion⁴³.

Smart ser heller ut til å forbeholde den materielle/estetiske dimensjonen til det rent synlige og konkrete, det som kan representere en materialisering av det rituelle⁴⁴. Dermed vil den materielle/estetiske dimensjonen komme klart til uttrykk på bildesiden i TV-gudstjenesten gjennom å vise bygninger, kunst og utsmykninger, klesdrakter, og ikke minst andre gjenstander med sentral, rituell funksjon, så som alter, alterring, prekestol, døpefont, nattverdskalk, lysestaker og lysglobe. Imidlertid knytter Ninian Smart nattverden *også* til den materielle dimensjonen, så det finnes sider ved denne dimensjonen som lyd eller bilder

ikke uten videre kan formidle⁴⁵. Forutsetter den materielle/estetiske dimensjonen at alt det materielle skal være til stede nettopp i sin materialitet, vil det være sentrale sider ved denne dimensjonen som ikke lar seg mediere. En eventuell mediering vil da i tilfelle være basert på at seeren kan hente fram egne erfaringer med slik materialitet og legge disse inn i bildene som overføres.

Dersom det legges skrift i TV-bildet vil bildesiden kunne representere læredimensjonen, fortellingsdimensjonen, den etiske dimensjonen, den rituelle dimensjonen og opplevelsesdimensjonen parallelt med lydsiden, men da mest som et tillegg eller en forsterkning. Men overfor døve seere vil bildesiden faktisk kunne fungere som en erstatning for lydsiden hva gjelder disse dimensjonene, enten skrift legges på bildet, eller om bildet viser en døvetolk. Med andre ord kan en ren bilde-gudstjeneste da i stor grad kunne gi samme utbytte som en ordinær TV-gudstjeneste med tanke på disse dimensjonene for de som kjenner kodene til de tegnene som brukes i bildene.

Så langt har vi sett på TV-gudstjenesten i forhold til seks dimensjoner, og det ser ut til at vi kan påstå at de alle kan komme til uttrykk gjennom TV-gudstjenesten, også uten lyd dersom det legges til rette for det. Faktisk er det bare bildesiden som har potensiale til å kunne formidle alle de seks dimensjonene, slik Smart definerer dem, siden den materielle/estetiske dimensjonen hos ham er forbeholdt det synlige og konkrete og dermed er umulig å representere direkte via lyd. Til gjengjeld er det bare lydsiden som kan formidle musikk slik den vanligvis fremføres, men Smart har altså ikke plassert musikken innenfor noen av dimensjonene til tross for dens bortimot uunnværlige rolle i religionsutøvelse. For oss er

det uansett tilstrekkelig å kunne slå fast at også musikk kan bli formidlet gjennom det vi vanligvis forbinder med en TV-gudstjeneste, og at også denne siden av religionsutøvelsen er representert.

Ut fra Smarts teori om den sosiale dimensjonen er det ikke så mye som kan relateres til denne i selve gudstjenesten, men både det hierarkiske forholdet mellom menigheten og de geistlige, og kirkes diakonale arbeid, kan komme til uttrykk i TV-gudstjenesten, det første gjennom det liturgiske samspillet, og det andre for eksempel under kunngjøringene og når kollekten tas opp. I tillegg kan vi si at TV-gudstjenesten som fenomen hører inn under den sosiale dimensjonen ved at det er en av måtene kristendommen kommer til uttrykk på i samfunnet, og øver innflytelse på det.

Som nevnt mener Smart at de religiøse dimensjonene går over i hverandre. Videre inviterer ikke hans behandling av dimensjonene til å relatere menneskelig og åndelig fellesskap, og det kollektive aspektet i gudstjenesten, til noen spesiell dimensjon. Det vi har kommet fram til, er at alle de sju dimensjonene kan medieres. Dermed oppleves det mest relevant å relatere fellesskapsspørsmålet direkte til gudstjenestens innhold og gjennomføring, og drøfte hva som skjer under medieringen av dette.

Ved en TV-gudstjeneste er det direkte fysiske samværet naturlig nok ikke til stede, men betyr det at ikke noen form for fellesskap kan skapes gjennom medieringen?

Vi kan forsøke å svare på spørsmålet ved å forholde oss til sansene som gudstjenesten oppleves gjennom. Siden fjernsynet kan stimulere både hørsel og syn, må et eventuelt problem med mediering være knyttet til den fysiske følelsen, foruten smak og lukt. Hva ved gudstje-

nesten går tapt ved at inntrykk fra disse sansene ikke kan overføres? Svaret må i første rekke være selve tilstedeværelsen, og følgelig deltakelse i sakramentene og den tradisjonelle kollekten.

Alt annet innhold i gudstjenesten kan medieres, men siden fellesskapet ikke kan ha en fysisk dimensjon, må fellesskap som i tilfelle skapes gjennom medieringen ligge på det psykologiske og åndelige planet. Det vil med andre ord i stor grad handle om seerens følelsesmessige og åndelige engasjement i det som formidles i TV-sendingen av kollektive handlinger.

Her kan det være tjenlig å skille mellom det objektive og det subjektive. Som deltaker i de kollektive handlingene kan seeren objektivt sett regnes som en del av den universelle kirke og dermed av menigheten som gudstjenesten overføres fra, jamfør Thomassen. Det er videre nærliggende å tenke at selve deltakelsen, og eventuelt en visshet om det objektive, universelle fellesskapet hos seeren, bidrar til å skape en fellesskapsfølelse på det subjektive planet, og at denne følelsen vil være sterkere jo mer seeren kan relatere det som skjer til egne erfaringer med kirkegang og religionsutøvelse.

Dersom flere ser på TV-gudstjenesten i samme rom, som for eksempel i dagligstua på Horg syke- og aldershjem, vil det i tillegg kunne dannes et både sosialt og åndelig fellesskap mellom seerne.

Helge Helgheim sa at det var viktig at radiogudstjenestene skulle gå i den vanlige kirketiden for at det skulle være noe som er felles for hele Norge samtidig. Med tanke på de endringene som har vært i folks medievaner de seneste årene, er det ikke like naturlig å argumentere slik i dag. Nå kan seerne se og høre NRKs sendinger når de vil og stadig flere benytter seg av denne muligheten enten ved å gjøre opptak på sin egen TV-dekoder eller

ved å benytte NRKs nett-tjenester der alle egenproduksjoner gjøres tilgjengelige for ettertiden. Ut fra det vi har observert fra sendingene er det ingenting som blir vanskeligere for seeren om noen velger å se sendingen tidsforskjøvet. Dette fordi det ikke legges opp til noen interaksjon mellom det som foregår i kirken der og da, og det TV-seeren skal foreta seg. Dette med kirketid og samtidighet reduseres dermed kun til et spørsmål om en psykologisk opplevelse av å se eller delta på noe mens man vet at det også er andre som gjør akkurat det samme til samme tid.

Observasjoner fra NRKs TV-sendte gudstjenester

NRK1 sendte totalt ni gudstjenester i løpet av 2015. Tre av disse var fra Foldnes kyrkje i forbindelse med påskehøytiden. Videre sendte de en friluftsgudstjeneste fra Inderøy 1. pinsedag, en nordisk fellesgudstjeneste fra Søndre Bjert i Danmark i september, allehelgensgudstjeneste fra Uranienborg kirke i Oslo i november, to gudstjenester fra Tromsø domkirke julaften og 1. juledag, og en gudstjeneste fra Døvekirken 2. juledag. I tillegg ble det på NRK 2 overført påskenattsmesse på påske-aften, og midnattsmesse julaften, begge fra Peterskirken i Roma.

Ettersom fellesskap fremholdes som en av de grunnleggende faktorene ved feiringen av en gudstjeneste, ønsker vi å se etter hvordan TV-seerne inviteres med i gudstjenesten. Henvender prest eller andre seg til TV-seerne? På hvilken måte blir TV-seerne invitert til å dvele ved kirkerommets kunstneriske utforming? Legges det til rette for at seerne kan delta i gudstjenesten der menigheten som er tilstede i kirken forventes å delta? Kanskje gir det også mening å se på de fysiske tilstedeværende gudstjenestedeltakerne som en type rollemodeller for TV-seerne og at

det foregår et slags samspill mellom disse to gruppene av gudstjenestedeltakere⁴⁶.

Ettersom en gudstjeneste ifølge Hegstad forutsetter et fungerende fellesskap over tid, er det også interessant å se om det finnes elementer ved den TV-sendte gudstjenesten som peker ut av den konkrete samlingen der og da; eller om det som formidles fra den spesifikke kirken den aktuelle dagen fremstilles som en enkeltstående hendelse?

I tråd med det vi har fått opplyst fra NRK så synes innholdet i sendingene å være lite preget av TV-produksjonen. Det virker som at kameraene i størst mulig grad prøver å være "flue på veggen" og at det som skjer i kirkerommet ikke skal tilpasses eller regisseres for fjernsyn. I de fleste overføringene så henvender prest eller liturg seg til TV-seerne og ønsker de velkommen i starten, og med unntak av overføringen fra Uranienborg kirke, så er det ofte at de medvirkende ser rett i kamera underveis i sendingen. I varierende grad legges det til rette for at TV-seerne kan delta sammen med menigheten under fellessang, vekselsang, synds- og trosbekjennelse ved at tekstene som skal synges eller fremsies legges synlig på TV-bildet. I andre tilfeller så er det bare en enkel referanse til skriftsted eller salmenummer og opphavsmenn, som kommer som tekst på skjermen. I forbindelse med kollekt, eller nattverd der menigheten også er aktivt deltakende i gudstjenesten, inviteres ikke seerne med, men blir kun betraktende til det som skjer i kirkerommet.

Gjennom bilderegien vises menighetens tilstedeværelse og deltakelse ved at TV-seerne får se bilder av gudstjenestedeltakere – særlig i forbindelse med fellessang, men også ellers i gudstjenesten. Da vises det bilder av aktivt lyttende gudstjenestedeltakere så vel som av barn som er urolige og utålmodige, samt folk som

synger og som ikke synger. I forbindelse med tekstlesning og bønn, og under nattverden, vises det ofte bilder av brennende lys eller utsmykninger i kirkerommet der kameraet har en langsom bevegelse langssetter eller innover mot motivet. Dette er bilder som hjelper seeren til å dvele ved ordene som uttales, men som samtidig gir helt andre sanseinntrykk enn hva man har tilgang på om man er fysisk til stede i rommet og sitter på en av kirkebenkene.

I de gudstjenesteoverføringene vi har sett er det ikke gjort plass til kunngjøring-er av aktiviteter i kirken. Med tanke på at det er et normalt innslag i gudstjenester kan vi bare spekulere i hvorfor dette er fraværende. En mulighet kan være at informasjonen antas å være irrelevant for majoriteten av TV-seerne, og derfor enten utelatt eller presentert for menigheten i forkant eller etterkant av selve TV-overføringen. Med tanke på Hegstads argumentasjon om at en gudstjeneste ikke kan være en enkeltstående hendelse, men må inngå i en sammenheng, så kan kunngjøringene være et element som peker ut av selve gudstjenesten og plasserer denne inn i et større menighetsliv.

Som nevnt ovenfor så synes det altså som at bilderegien gjøres utfra en tanke om å formidle det som skjer i kirkerommet på en mest mulig usminket måte. Ved å inkludere bilder av personer som tilsynelatende *ikke* deltar aktivt i gudstjenesten, formidles et sannferdig bilde av hva som faktisk foregår i kirkerommet, men man kan stille spørsmål ved om dette styrker opplevelsen av gudstjenestedeltakelse hos TV-seerne eller om det heller skaper distraksjon og bidrar til å redusere seerne til passive betraktere. Når vi ser et barn pusle med en eske rosiner⁴⁷, søsken som krangler⁴⁸, eller et barn som leker med mors hår⁴⁹ så er det eksempler på hendelser som faktisk foregår i kirke-

rommet i løpet av gudstjenesten, men som likevel ikke har noe med gudstjenestens egentlig innhold å gjøre. Slike bilder kan således fungere som støy for de seere som forsøker å få med seg mest mulig av selve budskapsformidlingen. En alternativ filosofi for bilderegien ville vært om man i større grad hadde som grunnforutsetning å understøtte budskapsformidlingen ved å fokusere på det som det til enhver tid legges opp til at de fysisk tilstedeværende skal se på. Rent konkret ville det trolig ført til færre bilder av menneskene i salen, og flere bilder av prest og øvrige medvirkende foran i kirkerommet. Men, rendyrkes en slik strategi, risikerer man igjen å havne i en situasjon der gudstjenesten fremstilles som en type forestilling i stedet for å være et felles anliggende for alle som deltar.

Nattverden i Uranienborg kirke⁵⁰ varer i 17 minutter ettersom menigheten kommer frem i puljer, kneler ved alteret og blir betjent. Bilderegien veksler mellom å vise det som foregår ved alteret, og et kirkekor som fremfører klassisk korsang på tysk. Dette vil trolig en del seere oppfatte som langtekkelig. Nattverden i Foldnes kyrkje første påskedag⁵¹ er organisert som kontinuerlig altergang ved at den enkelte i menigheten kommer frem, tar til seg og går tilbake til kirkebenken. Dermed tar denne delen av gudstjenesten bare knappe ni minutter, der det samtidig som utdelingen foregår synges to kjente påskesalmer. Utfra et TV-faglig synspunkt er det grunn til å tro at det siste alternativet er mest seervennlig, selv om ingen av alternativene kan gjøre seerne til deltakere i nattverden.

Når det gjelder sjangeren TV-gudstjeneste så har vi allerede poengtert at TV-kameraenes tilstedeværelse synes å prege hendelsene i kirken i liten grad. Det vil likevel være noe naivt å anta at så ikke er

tilfelle. Trolig vil både prest, medvirkende og kirkegjengere være seg mer bevisst sine handlinger og aktiviteter når de vet at de opptrer for et stort antall TV-seere rundt om i hele Norges land, enn hva som ellers er tilfelle. Men dette er en reaksjon hos den enkelte og ikke en regissert eller ønsket påvirkning av hendelsen. Det må imidlertid påpekes at overføringene fra de katolske messene i Peterskirken i Roma er tydelig annerledes i forhold til dette med å bare ha en TV-produksjon som bare forsøker å være en nøktern formidling. I tillegg til den lyd- og bildestrøm som kommer med utgangspunkt i de aktiviteter som utspiller seg i kirken, har NRK her en kommentator som underveis i arrangementet forklarer hva som skjer, hva som kommer til å skje, og hva symbolikken i de ulike handlingene er. Dette innebærer en type folkeopplysning som helt sikkert kan være nyttig med tanke på at den jevne norske TV-seer er mindre familiær med katolske messer enn gudstjenester i Den norske kirke, men som samtidig bidrar til å distansere seeren fra å delta i gudstjenesten og heller bli en som bivåner hendelsene og til dels analyserer det som foregår.

Fra kirkelig hold fremholdes det at deltakelse er en vesentlig del av gudstjenesten, og av det kunne man forvente at TV-overføringene også la til rette for deltakelse for TV-seeren. I andre typer programmer skapes deltakelse ved å aktivt legge til rette for engasjement hos seerne enten gjennom interaktivitet på nettsider, sosiale medier eller mobiltelefon, eller f.eks. ved at matoppskrifter på programets nettsider gjør at seerne kan gjenta det de så kokken gjøre på TV. I de gudstjenestesendingene vi har studert, er denne typen virkemidler fraværende. Rent teknisk er det ingen ting i veien for at seere av en gudstjeneste kunne delta i

kollekten gjennom SMS-gaver, slik det f.eks. gjøres under innsamlingsaksjoner på TV. Og i likhet med matoppskrifter på nett i tilknytning til matprogrammer, så kunne det vært lagt til rette for bibelstudiemateriell, vitnesbyrd eller annen utfyllende informasjon på nett i tilknytning til gudstjenestens tema og innhold. I tilknytning til enkelte programmer om helserelaterte eller psykososiale temaer, legges det noen ganger til rette for nettmøte med eksperter i etterkant av programmet. Noe tilsvarende kunne også vært gjort etter en gudstjeneste med mulighet til å ta kontakt med en sjelesørger, eller kanskje bare være sosial med andre seere, som et slags alternativ til å være med på kirkekaffen.

Konklusjon og utblikk

I vår søken etter å finne svar på hva en TV-gudstjeneste er, stilte vi tre grunnleggende spørsmål, for det første hva Den norske kirke sier om gudstjenesten, for det andre hva som skjer når en hendelse blir mediert, og for det tredje hva en TV-overført gudstjeneste kan bety for TV-seerne sammenlignet med hva en gudstjeneste betyr for de som er til stede i kirken.

Under det første så vi at kirken legger stor vekt på tilstedeværelse og fellesskap. Man kan vanskelig hevde at TV-gudstjenesten er, for å sitere Den norske kirke, ”det viktigste møtestedet for kristne”, at den er ”et fellesskap av mennesker”, ”et sted der mennesker møter hverandre” og ”sammen trer frem for Gud”. Man kan vel heller ikke si at den gjør at ”de kristne blir synlige som en menighet”, slik setningen er ment. Samtidig ser vi at det, til tross for gudstjenestereformen som legger vekt på økt deltakelse, legges vekt på ordets forkynnelse og verbal aktivitet i gudstjenesten. Både dette og at gudstjenesten fortsatt har klare elementer av forestilling, gjør det mulig å skille formid-

ling og deltakelse i sentrale ledd i gudstjenesten fra et fysisk nærvær.

Under det andre så vi at alle de sju dimensjonene som Smart knytter til religionsutøvelse, slik de kommer til uttrykk i en gudstjeneste, i stor grad kan være representert ved mediering gjennom lyd og bilde. I vår sammenheng vil det i praksis bety at det meste av en gudstjeneste bør kunne formidles gjennom TV-mediet, når man ser bort fra de delene som uten unntak krever fysisk tilstedeværelse, nærmere bestemt deltakelse i sakramentene, og for øvrig kirkeofferet i den form det vanligvis gjennomføres i dag.

Under det tredje viser undersøkelsene vi har brukt at mange av de svarene som folk gir kan passe inn under både den ordinære gudstjenesten og TV-gudstjenesten. Det er særlig i forhold til tilhørighet (Agder og Telemark), og for å kjenne fellesskap med andre (Pettersson), at fram møte på gudstjeneste tillegges spesiell vekt. Undersøkelsen i Agder og Telemark har den tradisjonelle gudstjenesten som ramme, og tilstedeværelse er dermed noe underforstått når respondenter snakker om at gudstjenesten styrker troen, at man har forventninger om at "Gud vil møte meg", eller at "gudstjenesten gir meg høytid og rom for ettertanke" (Agder og Telemark), men fram møte behøver ikke nødvendigvis å være et krav for å oppfylle slike funksjoner og forventninger. Studenter ved høyskolen i Staffeldtsgate uttrykte at det kunne være vanskelig å få dekket behovet for tilhørighet gjennom å delta på gudstjeneste, men at en gudstjeneste gir en opplevelse av høytid og helighet. Det er neppe tvil om at tilstedeværelse gir de beste forutsetningene for en slik opplevelse, men det er ikke nødvendigvis et absolutt krav for å oppleve det. Studentene i Staffeldtgate søker mest troshjelp for hverdagen, og ordets for-

kynnelse i en mer lavkirkelig sammenheng. Det tyder på at det som gjelder høytidsfølelse ikke er det aller viktigste for dem. Gaddy og Prichards undersøkelse viser at den funksjonelle likheten til de to gudstjenesteformatene er stor for protestanter. Dette støttes av undersøkelsen til Petterson der bare 1/3 av de spurte sier at de ville fått et bedre utbytte ved å være fysisk til stede i kirken.

Alt i alt tyder dette på at en TV-gudstjeneste langt på veg kan sammenlignes med en ordinær gudstjeneste, både i innhold, siden NRK ikke griper inn i formen, og i funksjon og nytteverdi for seerne. Men graden av utbytte og nytteverdi er naturlig nok avhengig av i hvilken grad seerne legger vekt på de elementene som krever tilstedeværelse, eller av i hvilken grad tilstedeværelse er påkrevd for dem personlig for at de skal få en tilfredsstillende opplevelse av det som for øvrig kan overføres via fjernsyn. Selv om TV-gudstjenesten ikke tilbyr full deltakelse i gudstjenesten, gjør den det mulig for seeren å være noe langt mer enn bare en betrakter.

Men det er mer å si om TV-gudstjenesten. I forbindelse med vår drøfting av hva som skjer når en hendelse medieres, kom det fram at plassering av mikrofoner og kameraer, og ikke minst redigeringen av lyd- og bildestrøm, endrer selve opplevelsen av hendelsen. Mens ting man ville ha kommet til å oppleve ved personlig fram møte ikke formidles, kan fjernsynet formidle helt andre inntrykk, ikke minst synsinntrykk, og da på helt andre måter, og fra helt andre vinkler, enn det man ser fra kirkebenken. Mens enkelte sanseintrykk og mulige distraksjonselementer blir borte, tilfører medieringen nye slike. Som nevnt er det antakelig fjernsynets styring av bildeinntrykkene som representerer den største forskjellen mellom det å oppleve en gudstjeneste fra kirkebenken og

gjennom fjernsynet, når vi se bort fra det som har med tilstedeværelse for øvrig å gjøre. Denne styringen av bildeinntrykkene kan som sagt medføre både en forsterkning av budskapsformidlingen eller en svekkelse av den. Det vil i stor grad være bilderegien som avgjør hvor på skalaen TV-gudstjenesten befinner seg i forhold til det å *vis*e en gudstjeneste eller å *være* en gudstjeneste. Når TV-seeren ser folk opp i ansiktet mens de synger salmer vises en gudstjeneste. Hvis seeren får mulighet til å delta i salmesangen ved at salmeteksten legges på skjermen foran bilder som kan bidra til konsentrasjon om teksten, *er* programmet en gudstjeneste. Når det gjelder NRKs mål om at kringkastens tilbud skal "spegle Noregs religiøse arv", kommer det mer eller mindre ut på ett om TV-gudstjenestene *viser* eller *er en* gudstjeneste.

Innledningsvis i denne artikkelen refererte vi til en situasjon i Melhus kommune der gudstjenestene fra den lokale kirken overføres til seere på aldershjemmet i kirkesognet. Vi startet der fordi diskusjonen rundt disse overføringene peker på viktige spørsmål og utfordringer ved overføring av gudstjenester, selv om det ikke var snakk om kringkasting i tradisjonell forstand til et bredt og allment publikum. Da dette tilbudet startet opp i Melhus tilbake på 1980-tallet var det av praktiske og økonomiske årsaker ganske unikt. Med dagens internett-teknologi og forholdsvis rimelige produksjonsutstyr, ser vi en fremvekst av en rekke slike småskala overføringer og avslutningsvis vil vi nevne et ferskt eksempel. I februar 2016 reklamerte Citykirken i Oslo med at "Søndag 28. februar feirer vi gudstjeneste

sammen, men i 5 forskjellige stuer. Bli med i en stue som er nær deg, inviter med venner og bli med og lage fest rundt i Oslo." Arrangementet gikk under navnet "City REMOTE" og innebar at sangere, musikere, taler og øvrige medvirkende befant seg i et studio på Romerike, mens menigheten var fordelt rundt om i ulike private hjem rundt om i Oslo-området der det var lagt til rette for å delta i arrangementet sammen med andre. Rent teknisk foregikk overføringen via en nett-tjeneste slik at det var mulig å hente inn lyd og bilde på en hvilken som helst datamaskin som var tilkoblet internett, men intensjonen fra arrangørens side var man skulle oppleve sendingen sammen med andre og i en avtalt kontekst. I forkant av sendingen ble det postet diverse stillbilder fra de ulike stueene til prosjektets facebookside slik at de som var til stede i ett av disse hjemmene, fikk en forsterket opplevelse av at de var en del av en større menighet. Dette vitner om at det har vært viktig for arrangøren å understreke at å feire gudstjeneste er ikke noe man gjør alene, men noe man så langt det er mulig bør gjøre som en del av et fellesskap. Det handler om noe mer enn å bare kognitivt tilegne seg budskapet som formidles, men fordrer en type samhandling på ett eller annet nivå for å nå sitt fulle potensial.

Det faller utenfor denne artikkelen å gjøre en analyse av City Remote eller lignende prosjekter, men eksemplet illustrerer at TV-gudstjenesten som sjanger ikke kan begrenses til den måten NRK tradisjonelt har gjort det på, men kan endres og tilpasses i tråd med teknologisk utvikling og endring i publikums mediebruk.

Noter

1. Alf Gjørund, "Prest Nekter Eldre Tv-Gudstjeneste," *Vårt Land*, 09.11.2011 2011.
2. Torsten Hanssen, "Skuffelse Etter Nei Til Kirke-Tv," *Adresseavisen*, 09.11.2011 2011.
3. Gjørund.
4. "Prest Går Etter Tv-Nekt," *Vårt Land*, 03.12.2011 2011.
5. Meld. St. 38 (2014–2015), "Open Og Opplyst — Allmennkringkasting Og Mediemangfold," (2015).
6. Den første radiogudstjenesten gikk på lufta 28. desember 1924, og radiogudstjenesten som sådan er Norges suverent eldste radioprogram. Programmet har alltid stått på NRK Radio sin sendeplan ettersom institusjonen overtok all kringkastingsvirksomhet i Norge i 1933. Ved radiogudstjenestens 90-årsjubileum i 2014 slo kringkastingsjef Thor Gjermund Eriksen fast at programmet med sine 400 000 lyttere gjør at "NRK er Norges største kirkerom" (<http://www.nrk.no/informasjon/90-ar-med-radiogudstjeneste-1.12107719> per 11. nov. 2015).
7. Medietilsynet, "Allmennkringkastingsrapporten - Kringkastingsåret 2013," Medietilsynet, http://www.medietilsynet.no/globalassets/publikasjoner/2015/allmennkringkastingsrapporten_2013.pdf.
8. "Allmennkringkastingsrapporten - Kringkastingsåret 2014," Medietilsynet, <http://dev.layup.io/mag/allmennkringkastingsrapporten2014>.
9. Sveriges Television, "Gudstjänster Från Norr Till Söder," <http://www.svt.se/gudstjanst/>.
10. Gjørund, "Prest Nekter Eldre Tv-Gudstjeneste."
11. Den norske kirke, "Gudstjeneste," <https://kirken.no/nb-NO/kristen-tro/gudstjeneste/>.
12. "Liturgi," <https://kirken.no/nb-NO/kristen-tro/gudstjeneste/liturgi/>.
13. Merete Thomassen, "Gudstjenesten Som Speiling Av Det Individuelle Eller Kollektive Subjekt? Om Gjennkjennelseskriteriet I Liturgisk Reformarbeid," *Kirke og Kultur* 113, no. 06 (2008): 525.
14. Jørund Håkedal, "Fra Prestens Gudstjeneste Til Folkets Messe" (Håkedal, Jørund, 2012).
15. Geir Hellemo, ed. *Gudstjeneste På Ny* (Oslo: Universitetsforl., 2014), 31.
16. Harald Hegstad, *Den Virkelige Kirke : Bidrag Til Ekklesiologien*, vol. nr. 19, Kifo Perspektiv (Trykt Utg.) (Trondheim: Tapir akademisk forl., 2009), 166.
17. Kari Veiteberg, "Gudstenesta Som Performativ Praksis," *Kirke og Kultur* 113, no. 02 (2008): 106.
18. *Ibid.*, 111.
19. Den norske kirke, "Liturgi".
20. Thomassen, "Gudstjenesten Som Speiling", 523.
21. *Ibid.*
22. Dette rammeverket kan også anvendes på ikke-religiøse livssyn i Smart *Dimensions of the Sacred : An Anatomy of the World's Beliefs* (London: HarperCollinsPublishers, 1996), 8.
23. Disse sju dimensjonene ble presentert av Smart i 1989, og regnes av ham som de grunnleggende dimensjonene. Senere har han lagt til to nye dimensjoner, den politiske og den økonomiske (Smart, *Dimensions of the Sacred*, 10), som vi ikke tar for oss i denne sammenhengen.
24. Ninian Smart, *Dimensions of the Sacred*, 24.
25. *Ibid.*, 10.
26. *Ibid.*, 172.
27. *Ibid.*, 11.
28. Yair Galily, "When the Medium Becomes "Well Done": Sport, Television, and Technology in the Twenty-First Century," *Television & New Media* 15, no. 8 (2014): 719.
29. Kurt Lang and Gladys Engel Lang, "The Unique Perspective of Television and Its Effect: A Pilot Study," *American Sociological Review* 18, no. 1 (1953).
30. Lyduttrykk her brukt som semiotisk term, der uttrykket (signifikanten/signalet) står for noe annet enn seg selv og siden må tolkes av mottakeren. I vårt tilfelle består uttrykket i et mønster av lydbølger. Dette mønsteret er det samme uavhengig av styrken på lyden eller kvaliteter ved gjengivelsen.
31. Undersøkelsen er ikke publisert offentlig, men i arbeidet med denne artikkelen har vi fått tilgang på en intern rapport produsert av Agder og Telemark bispedømmekontor hvor resultatene av undersøkelsen presenteres. Spørreskjemaene ble sendt ut i oktober 2013 med svarfrist til 1. mars 2014. Det ble i brevet til menighetene oppfordret til å velge gudstjenester i tre ulike kategorier:
 1. Vanlig høymesse eller annen hovedgudstjeneste
 2. Gudstjeneste med dåp
 3. Familiengudstjeneste e.l.
32. Agder og Telemark bispedømmekontor, "Kan Vi Få Stille Deg to Spørsmål?," (Agder og Telemark bispedømmekontor, 2014), 4.

-
33. Tove Rustan Skaar, "Trygt, Men Fjernt," *Halvårsskrift for praktisk teologi: tilleggshefte til Luthersk kirketidende*, no. 1 (2010): 63.
 34. Normisjonens bymenighet i Oslo sentrum.
 35. Gary D. Gaddy and David Pritchard, "When Watching Religious Tv Is Like Attending Church", *Journal of Communication* 35, no. 1 (1985): 129.
 36. Den katolske kirke, "Sakramenter - Hva Er Det?," hentet 21.4.16 fra <http://www.katolsk.no/tro/tema/sakramenter/artikler/sakrament#3>.
 37. Albert Raulin, "Messen Som Offerhandling," in *Fem Foredrag Om Messen* (Oslo: St. Olav Forlag, 1974).
 38. Thorleif Pettersson, "The Audiences' Uses and Gratifications of Tv Worship Services", *Journal for the Scientific Study of Religion* 25, no. 4 (1986): 396.
 39. Ibid., 399.
 40. Lena Skattum, "Mål for Produksjonen Av Livssynsprogram I Radioallmennkringkastingen" (Masteroppgave i medievitenskap, Universitetet i Oslo, 2008), 47.
 41. Norsk rikskringkasting, "Nrk-Plakaten," hentet 24.11.15 fra <http://www.nrk.no/informasjon/nrk-plakaten-1.12253428>.
 42. "90 År Med Radiogudstjeneste," hentet 21.4.16 fra <http://www.nrk.no/informasjon/90-ar-med-radiogudstjeneste-1.12107719>.
 43. Smart, *Dimensions of the Sacred*, 178.
 44. Ibid., 288.
 45. Ibid., 275.
 46. Elihu Katz and Daniel Dayan, "Media Events: On the Experience of Not Being There," *Religion* 15, no. 3 (1985): 313.
 47. Norsk rikskringkasting, "Palmesøndag I Foldnes Kyrkje 29.3.15," hentet 21.4.16 fra <https://tv.nrk.no/serie/gudstjeneste-tv/DVFJ53000115/29-03-2015#t=56m23s>.
 48. "Påskedag I Foldnes Kyrkje, 5.4.15," hentet 21.4.16 fra <https://tv.nrk.no/serie/gudstjeneste-tv/DVFJ53000315/05-04-2015#t=3m55s>.
 49. "Allehelgensgudstjeneste I Uranienborg Kirke, Oslo, 1.11.15," hentet 21.4.16 fra <https://tv.nrk.no/serie/gudstjeneste-tv/MDSP13000215/01-11-2015#t=30m15s>.
 50. "Nattverd I Uranienborg Kirke, Oslo, 1.11.15," hentet 21.4.16 fra <https://tv.nrk.no/serie/gudstjeneste-tv/MDSP13000215/01-11-2015#t=52m46s>.
 51. "Nattverd I Folnes Kyrkje, 5.4.15," hentet 21.4.16 fra <https://tv.nrk.no/serie/gudstjeneste-tv/DVFJ53000315/05-04-2015#t=41m3>